

ЗОВНІШНЯ ТА БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА САУДІВСЬКОЇ АРАВІЇ В УМОВАХ АКТУАЛЬНОЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ БЛИЗЬКОСХІДНОГО ПРОСТОРУ

М. О. Замікула

У статті аналізуються зовнішня та безпекова політика Королівства Саудівська Аравія в умовах загострення регіонального протистояння на Близькому Сході. Підкреслюється радикальний характер трансформації цих аспектів державної діяльності після подій Арабської весни в умовах поступової втрати позицій у регіоні Сполученими Штатами Америки, які є традиційним стратегічним партнером Ер-Ріада. Формування постамериканського Близькосхідного простору супроводжується загостренням низки загроз, у першу чергу – це активізація іранського експансіонізму, який стає основним викликом регіональним амбіціям Саудівської Аравії, що претендує на лідерство в мусульманському світі. Боротьба Королівства з Тегераном розгортається в усьому регіоні, де в умовах продовження громадянських конфліктів в Сирії, Іраку та Ємені дві держави ведуть своєрідну проксі-війну. Вона стає основним напрямом зовнішньополітичної діяльності Ер-Ріада, що вимагає ведення активної та прагматичної політики, заснованої на посиленні національної військової міцці, формуванні стабільного кола союзників, недопущенні подальшого розповсюдження іранського впливу. Значну роль у реалізації цієї політики відіграє персональний фактор – позиція спадкоємця саудівського престолу принца Мухаммеда ібн Салмана, який є представником нової генерації політиків та проголосив курс на модернізацію держави. В його основу покладена стратегія «Бачення Саудівської Аравії 2030», спрямована на підвищення конкурентоспроможності країни на світовій арені. Сьогодні успіхи Королівства на цьому шляху є сумнівними – воно зазнало кількох болючих поразок у боротьбі за регіональне лідерство. Втім це не означає, що обрані курс і стратегія – помилкові, а лише демонструє складність завдань, які стоять перед Ер-Ріадом, та вказує на необхідність продовжувати трансформацію зовнішньої політики й політики безпеки відповідно до вимог нашого часу.

Ключові слова: Саудівська Аравія, Іран, Близький Схід, зовнішня політика, регіональне лідерство, інтервенція у Ємен, Катарська криза, Мухаммед ібн Салман, «Бачення Саудівської Аравії 2030», «дипломатія чекової книжки».

Mykola Zamikula

EXTERNAL AND SAFE POLICY OF SAUDI ARABIA IN CONDITIONS OF THE ACTUAL DISTRIBUTION OF THE NEIGHBORING SPACE

The article analyzes both foreign and security policies of the Kingdom of Saudi Arabia in the context of the escalation of regional confrontation in the Middle East. The radical nature of the transformation of these aspects of state activities after the events of the Arab Spring, in the face of the gradual losses of positions in the region by the United States of America, which is the traditional strategic partner of Riyadh, is underlined. The formation of the post-American Middle East space is accompanied by the escalation of several threats, primarily the activation of Iranian expansionism. It becomes the main challenge to Saudi Arabia's regional ambitions, which claims leadership in the Muslim world. The Kingdom's struggle with Tehran unfolds throughout the region, where, in conditions of continuing civil conflicts in Syria, Iraq, and Yemen, two states are conducting proxy war. It becomes the main direction of the Riyadh's foreign policy. It requires an active and pragmatic policy based on the strengthening of national military power, formation of the stable circle of allies,

Замікула

Микола Олександрович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

prevention of the further spread of Iranian influence. Significant role in its implementation is played by a personal factor – namely, the position of the successor of the Saudi throne, Prince Mohammad bin Salman, who represents a new generation of politicians and proclaimed a course for the modernization of the state. It is based on the strategy “Saudi Vision 2030”, aimed at improving the country’s competitiveness on the world stage. Today, the Kingdom’s success on this path remains questionable – it has suffered several painful defeats in the struggle for regional leadership. However, this does not mean the fallacy of the chosen course and strategy – but only demonstrates the complexity of the tasks and indicates the need to continue transformation of foreign policy and security policy in accordance with the requirements of our time.

Keywords: Saudi Arabia, Iran, Middle East, foreign policy, regional leadership, intervention in Yemen, Qatar crisis, Mohammad bin Salman, Vision of Saudi Arabia 2030, “checkbox diplomacy”.

Постановка проблеми. В умовах трансформації міжнародної системи, що супроводжується підвищенням її конфліктогенності, Близький Схід залишається однією з найбільш небезпечних «гарячих точок» світового простору. Складна геополітична конфігурація сил, сформована історичними факторами, релігійними та етнічними суперечностями, відсталістю та недемократичністю політичних систем – усе це нині формує гетерогенний характер регіону. При цьому зберігається ключове значення Близького Сходу для всієї світової системи міжнародних відносин. Воно формується геополітичним становищем регіону на стику трьох континентів, запасами природних ресурсів, історико-культурним значенням як колиски людської цивілізації. За таких умов актуалізується боротьба за лідерство на Близькому Сході між провідними регіональними гравцями. Одним із них є Королівство Саудівська Аравія. Зовнішня політика країни зараз перебуває в процесі активного перегляду та модернізації відповідно до викликів сучасності. Вивчення сутності цієї політики, її стратегічних цілей та перспектив їх реалізації є обов’язковим елементом формування комплексного бачення регіональної ситуації в межах близькосхідної підсистеми міжнародних відносин.

Актуальність дослідження саудівської зовнішньої політики визначається роллю, яку Королівство відіграє як у регіональному просторі, так і в усьому ісламському світі. Амбіційна політика Ер-Ріада передбачає забезпечення свого статусу як домінуючої сили на Близькому Сході та лідера мусульманської цивілізації. Втім реалізація таких завдань вимагає від саудівської влади удосконалення свого зовнішньополітичного інструментарію та підходів. Особливо це актуально в умовах, коли інші держави регіону – в першу чергу Іран – активізують власну експансіоністську реваншистську полі-

тику, спрямовану на зміну балансу сил у регіоні.

Мета статті – проаналізувати основні тенденції розвитку зовнішньої політики та політики безпеки Саудівської Аравії в сучасних умовах. Акцент при цьому робиться на процесах модернізації зовнішньополітичних пріоритетів та стратегії Королівства – закономірному результаті зіткнення із загрозливими викликами та актуальними змінами близькосхідного середовища.

Аналіз наукових праць з теми дослідження. Близькосхідна тематика достатньо часто опиняється в полі зору науковців. Однак зовнішньополітичним пріоритетам окремих країн приділяється менше уваги, аніж загальному вивченню регіональних процесів. Особливо це стосується актуальних подій, коли швидкі зміни й трансформації регіонального простору здатні за короткі терміни радикально змінити загальну ситуацію. Сутність саудівської зовнішньої політики останніх років висвітлюється в серії досліджень арабських та західних науковців. Цій тематиці присвячені роботи А. аль-Шихабі [1], В. ван дер Берга [2], С. Бухена [3], Г. Гаузе [4], Й. Гузанські [5], М. Камрави [6]. Серед російських дослідників, які займалися вивченням цієї теми, слід відзначити праці Г. Г. Косача [7], І. В. Крючкова [8]. Українська наукова база з відповідної тематики представлена роботами Б. О. Парахонського та Г. М. Яворської [9], М. А. Субха [10], Ю. Магеррамової [11; 12]. Військові аспекти безпекової політики Саудівської Аравії комплексно висвітлює статистичне щорічне видання *The Military Balance* [13]. Окрему категорію джерел становлять офіційні виступи саудівських політиків та високопосадовців [14]; державні стратегії розвитку та модернізації країни [15], матеріали періодичної преси [16].

Джерела позиціонування Саудівської Аравії на міжнародній арені

Саудівська Аравія – серед претендентів на лідерство на Близькому Сході. В основі регіональної стратегії країни лежить концепція панісламізму. Її важливим елементом є використання контролю над священними для мусульман місцями – Меккою та Медіною. В іміджевому плані це створює підґрунтя для формування в Ер-Ріада образу захисника святинь, навколо якого має об'єднатися ісламський світ. Саудити в повному обсязі використовують цей фактор. В основі їхньої державності та суспільної організації лежить відданість суворим теократичним ісламістським нормам. Більшість населення країни сповідують іслам сунітського толку, при цьому популярністю користується його ваххабітський напрям [11, с. 15]. Саме такі цінності Саудівська Аравія несе мусульманському світу, відтак користується підтримкою подібних за світоглядом рухів та сил. Часто це призводить до звинувачень Ер-Ріада в підтримці радикальних терористичних угруповань, чії платформи та ідеології де факто дуже схожі на саудівські.

Іншим потужним джерелом претензій Ер-Ріада на регіональне лідерство є економічні показники розвитку держави, які, однак, забезпечуються екстенсивним підходом – видобутком природних ресурсів, а не модернізаційними інноваціями. Саудівська Аравія є провідним експортером нафти у світі. Це забезпечує високий рівень доходів держави та місце в G20, дозволяючи підтримувати на високому рівні військовий бюджет. У країні склалася типова «вуглеводнева економічна система». З одного боку, вона має певний резерв міцності, зумовлений розмірами покладів природних ресурсів та попитом на них. З іншого боку, така економічна система є вразливою до кризових явищ, які періодично виникають в умовах глобалізації, та має сумнівні перспективи в умовах активного пошуку розвинутими країнами альтернативних джерел енергетичного забезпечення [10, с. 139–140].

Негативний вплив на потенціал Саудівської Аравії має внутрішньополітична специфіка. З точки зору форми державного устрою країна є однією з небагатьох абсолютних монархій, які залишились у світі. Політична система Королівства спирається на союз між правлячою родиною Аль Сауд та представниками релігійних кіл [2, с. 2]. Проведення зовнішньої полі-

тики є невід'ємною прерогативою короля. Велику роль відіграють родинні зв'язки, оскільки проблема спадковості в державі вирішується шляхом призначення на ключові посади майбутніх претендентів на трон [12]. У той же час на нижчому рівні розвитку країни заважає відсутність потужної об'єднуючої ідеї. Жителі держави – конгломерат племен, які населяють Аравійський півострів, відтак не слід ігнорувати прагнень до децентралізації та сепаратизму в певних регіонах Саудівської Аравії. Ці загрози підсилює наявність шіїтської меншини, яка також має протестний потенціал та, користуючись прикладом сусіднього Ємену, може виступити проти центральної влади.

Сьогодні в Саудівській Аравії відбувається важливий процес передачі влади. Протягом десятків років країною правили представники одного покоління – сини засновника Королівства Абдул-Азіза ібн Сауда. У червні 2017 р. спадкоємцем трону став принц Мухаммед ібн Салман Аль Сауд, який є представником нової генерації державних діячів. Він уже встиг вдатися до радикальних дій як у зовнішній, так і у внутрішній політиці. У країні спостерігаються трансформації принципів державного управління у бік більшої централізації та бюрократизації, репресії проти потенційних опонентів принца Мухаммеда. Яскравим прикладом такої політики є антикорупційна кампанія, розгорнута на початку листопада 2017 р., у рамках якої за ґратами опинилися колишні й теперішні високопосадовці, члени королівської родини, бізнесмени – конкуренти та противники курсу принца.

Цей курс базується на програмі розвитку «Бачення Саудівської Аравії 2030», його мета – модернізувати Королівство відповідно до нових умов світоустрою, долаючи нафтозалежність країни, підвищуючи конкурентоспроможність та диверсифікуючи джерела збагачення [15]. Паралельно в Саудівській Аравії робляться спроби поступової лібералізації, покликані знизити напругу в суспільстві, хоча переважно спрямовані на покращення іміджу держави на міжнародній арені, який був заплямований консервативно-реакційним характером монархічного режиму. Мухаммед ібн Салман підкреслює, що сформована в країні система не відповідає ані його баченню майбутнього держави, ані об'єктивним потребам Королівства. Він заявляє про необхідність повернення до поміркованого ісламу, відкритого для всього світу та релігій [16].

У зовнішньополітичній діяльності Мухаммед ібн Салман також вдається до рішучих дій. Риторика Саудівської Аравії стає все більш войовничою. Складається враження, що наслідний принц провокує конфлікт. Він прагне загострити ситуацію в регіоні. Саме в її ескалації Мухаммед ібн Салман шукає перспективи для своєї держави.

Традиційна зовнішньополітична стратегія Ер-Ріяду та її криза на початку XXI століття

Протягом десятиліть зовнішня політика Саудівської Аравії базувалася на кількох ключових принципах, які сформували обличчя та репутацію Королівства на міжнародній арені.

Економічний потенціал держави, сформований навколо її доходів від торгівлі нафтою, дозволив Ер-Ріяду покладатись у двосторонніх відносинах на т. зв. «дипломатію чекової книжки». Саудівська Аравія використовувала економічні важелі для досягнення політичної мети. Значні кошти спрямовувалися на підтримку дружніх режимів, фінансування релігійно-богословських організацій, внески до ісламських інститутів. У результаті Ер-Ріяд став важливим донором для арабських держав [11, с. 16]. Також уже кілька десятиліть Королівство є організатором та спонсором безлічі урядових і неурядових організацій, котрі займаються пропагандою салафізму – ісламської течії, яку сповідують у державі. Таким чином релігійний та економічний компоненти зовнішньої політики поєднуються, виступаючи єдиним фронтом за посилення впливу Саудівської Аравії в ісламському світі [4, с. 20].

У сфері безпекової політики Ер-Ріяд протягом десятиліть покладался на союзницькі відносини зі Сполученими Штатами Америки. Гарантії Вашингтона забезпечували стабільне положення Королівства на міжнародній арені. Це накладало свій відбиток і на військову політику Королівства. Практика антимонархічних військових переворотів на Близькому Сході спричинила певні острахи королівської родини щодо свого майбутнього. Відтак державна політика не дозволяла надмірного посилення збройних сил у країні [1]. Безпека держави в першу чергу залежала від партнерства із США. Білий Дім гарантував захист Королівства в обмін на стабільні поставки нафти та масштабні оборонні замовлення з боку Саудівської Аравії.

Покладаючись на власну економічну потужність та американську військову й політичну могутність, Ер-Ріяд займав достатньо стриману позицію в міжнародних справах. Країна підкреслювала своє прагнення забезпечити мир та спокій у регіоні за рахунок імплементації зусиль з урегулювання та попередження конфліктів. На думку саудівського керівництва, така стабільність могла бути досягнута лише завдяки співпраці, яка спирається на довіру, діалог та взаємодію [14]. Утримуючись від авантюрних ініціатив та радикальних дій, країна робила ставку на такий інструментарій дипломатичної діяльності, як секретні угоди та «тихе» посередництво.

Зауважимо, що ця практика не принесла належного результату. Економічні інструменти без силової підтримки не змогли забезпечити Саудівській Аравії той вплив на регіон, на який вона претендувала. Партнери аравіїв використовували їхні кошти для посилення своїх позицій. Натомість Ер-Ріяд у відповідь не отримував належної компенсації. Спроби підкупу ворожих режимів зазвичай провалювалися та лише погіршували ситуацію. Секретні угоди й домовленості не виконувалися та порушувалися [1].

Ці об'єктивні недоліки традиційної саудівської дипломатії загострилися на початку XXI ст. унаслідок суб'єктивних регіональних процесів, які характеризуються надзвичайними геополітичними змінами в регіоні. Американська війна проти тероризму та повалення режиму С. Хусейна в Іраку дестабілізували неспокійний Близькосхідний простір. На цій хвилі активізувався іранський експансіонізм, який безпосередньо загрожує претензіям Саудівської Аравії на регіональне лідерство. Протести Арабської весни ще більше загострили ситуацію. Ядро регіону – Сирія та Ірак – вже кілька років перебуває в стані тривалого громадянського конфлікту, що супроводжується посиленням ідей радикального ісламізму. У такий складний історичний момент адміністрація Б. Обама фактично залишила дестабілізований Близький Схід, переорієнтувавши американське стратегічне бачення в бік Азійсько-Тихоокеанського регіону. Одночасно з Вашингтона лунало все більше критики в бік Ер-Ріяду, який певні американські політики звинувачували в недемократичності режиму та зв'язках із терористами [8, с. 143].

Усе це засвідчило помилковість ключової тези саудівської зовнішньополітичної доктрини, яка

полягала в беззаперечному покладанні на Вашингтон у справі забезпечення захисту та підтримки інтересів Ер-Ріада. В умовах, коли США продемонстрували нездатність адекватно реагувати на регіональні загрози та неспроможність забезпечити інтереси союзників, влада Саудівської Аравії змушена була переглянути свої стратегічні концепції в контексті їх адаптації до вимог часу.

Боротьба з іранським експансіонізмом – ключовий елемент сучасної зовнішньополітичної стратегії Саудівської Аравії

В умовах подальшої дестабілізації близько-східного середовища відбувається сек'юритизація державної політики Саудівської Аравії. Серед політичної еліти країни розвинувся «синдром оточення», заснований на вірі в те, що країні з різних напрямків загрожують ворожі сили. Це призвело фактично до об'єднання зовнішньої та безпекової політики Королівства у єдиний комплекс заходів, спрямованих на захист національних інтересів на міжнародній арені [6, с. 5].

Основним безпековим викликом для Саудівської Аравії сьогодні є розгортання активного протиборства з Іраном. Воно є наслідком кардинальних суперечностей, що домінують у відносинах двох держав з часів Ісламської революції. Країни також є конкурентами на світовому ринку енергоресурсів. Сьогодні занепокоєння Саудівської Аравії щодо іранської політики ще більше підсилюється ядерною програмою цієї держави та іранськими зусиллями, спрямованими на дестабілізацію інших близько-східних держав за рахунок підтримки шийтського населення [14]. Останнє є природним агентом впливу Тегерана, який розповсюджує свою присутність далеко за межі іранських національних кордонів.

В умовах активізації іранського експансіонізму Ер-Ріяд відмовляється від концепції реагування на кризу і звертається до практики активної попереджувальної діяльності. Особливо актуальним це стало в умовах загострення конфліктів у безпосередній близькості до національних кордонів Королівства [1].

У Бахрейні в 2011 р. розгорнулися масові протести шийтської більшості, яка вимагала доступу до політичної діяльності країни. Саудівська Аравія оперативно відреагувала на ситуацію,

розмістивши в цій країні контингент військових та поліцейських. Це допомогло владі Бахрейну втриматися на своїх позиціях і вжити заходів проти опозиції [11, с. 16].

Натомість Ер-Ріяду не вдалося реалізувати подібний сценарій у Ємені. Події в цій державі несуть пряму загрозу південним кордонам Королівства. Антиурядове повстання підтриманих Іраном хуситів – воєнізованого руху шийт-зейдитів – загрожує внутрішній стабільності самої Саудівської Аравії, актуалізує міграційну загрозу, дестабілізує морські маршрути транспортування саудівських вуглеводнів [12]. Усе це спричинило потужну реакцію саудівської влади на успіхи хуситів. Саудівська Аравія очолює коаліцію держав, які з 2015 р. реалізують військову інтервенцію у Ємені з метою придушення повстання та знищення впливу проіранських сил. Однак природні чинники (складний гірський ландшафт) та іранська підтримка повстанців завадили Ер-Ріяду здобути швидку перемогу. Операція перетворилася на затяжний конфлікт. При цьому загроза південному флангу Саудівської Аравії не зменшується, особливо в умовах використання хуситами балістичних ракет проти саудівських міст.

Інші країни регіону, в яких продовжуються громадянські конфлікти, також стають ареною протистояння Ірану та Саудівської Аравії.

Так, у Сирії Ер-Ріяд виступав послідовним критиком режиму Б. Асада, з самого початку ескалації ситуації вимагаючи його усунення від влади та покарання за використання неконвенційних засобів ведення війни. Королівство стояло за формуванням жорсткої позиції Ліги арабських держав щодо офіційного Дамаска, критикуючи «м'яку» політику Західного світу стосовно сирійського питання. Протягом тривалого часу саудити допомагали опозиційним угрупованням, які воювали проти сил Асада. Спроба Ер-Ріада створити свої проксі в цій державі на противагу проіранським силам зазнала краху. У результаті допомога була згорнута частково через посилення радикальної ісламістської ідеології в повстанському середовищі, але в першу чергу через усвідомлення неможливості опозиції здобути успіх у поваленні режиму, який підтримувався Тегераном та Москвою.

В Іраку Ер-Ріяд відновив спроби поновити та розширити свій вплив за рахунок політичних, релігійних і навіть плеємінних зв'язків. Його

мета – позбутися іноземного втручання в іракську політику, яке реалізовується в сучасних умовах іранською владою. Саудівська Аравія негативно сприймає той факт, що Іран стає основним бенефіціаром від перемоги над ІДІА у цій державі. Саудівська влада розуміє неможливість забезпечення своїх інтересів виключно в рамках політики релігійної солідарності та ставки на місцеву сунітську меншину. Королівство намагається ослабити іранський вплив за рахунок підтримки місцевих шіїтських лідерів, що мають потенціал до самостійних дій [1]. Втім на сьогоднішній день ці спроби також виявились невдалими.

Таким чином, старе регіональне протистояння Ер-Ріяду й Тегерана в сучасних умовах загострюється. Напруга в ірано-саудівських відносинах в останні місяці зростає надзвичайними темпами та загрожує призвести до прямого військового зіткнення двох держав. Вона стає домінуючим елементом близькосхідної підсистеми міжнародних відносин, в якій кожен з опонентів прагне посилити свої позиції та ослабити конкурента. Це, у свою чергу, зумовлює залучення до цієї боротьби третіх держав – як союзників або як арени конфлікту.

Відносини Саудівської Аравії із союзниками та партнерами

За останні роки Ер-Ріяд переглянув свій підхід до відносин із союзниками, вдаючись до більш прагматичної політики.

Важливим аспектом посилення регіональної союзницької мережі стає поглиблення зв'язків із країнами Перської затоки. Саудівські експерти вважають цей субрегіон «стратегічним тилом» Королівства, який вимагає прискіпливої уваги та захисту від ворожих дій з боку геополітичних опонентів [7, с. 50]. У цьому контексті Саудівська Аравія інтенсифікує кооперацію в рамках Ради співробітництва арабських держав Перської затоки. У її межах було досягнуто порозуміння з Об'єднаними Арабськими Еміратами. Іншим важливим регіональним партнером у зоні Перської затоки є Бахрейн, який географічно та історично вважається найближчою до саудитів державою [14].

Останні події яскраво демонструють наявність у держав субрегіону низки суперечностей, які заважають його перетворенню на беззаперечну зону впливу Саудівської Аравії. Криза розгор-

нулася навколо Катару, чия зовнішня політика протягом тривалого часу викликала занепокоєння в саудитів. Ер-Ріяд звинувачує владу цієї країни в підтримці радикальних ісламістів, зв'язках з Іраном та підіривній діяльності проти інших країн Затоки. У червні 2017 р. Саудівська Аравія розпочала блокаду Катару, заручившись підтримкою своїх партнерів – у першу чергу ОАЕ, Бахрейну та Єгипту. Коаліція висунула катарській владі жорсткий ультиматум, вимагаючи закриття телеканалу «Аль-Джазіра», згортання партнерства з Іраном, відмови від розміщення турецьких військ на території Катару, припинення підтримки ісламістського руху «братів-мусульман» [5]. Катарська криза, з одного боку, демонструє готовність Саудівської Аравії до жорстких дій – нова практика в зовнішньополітичному арсеналі Ер-Ріяду, з іншого – засвідчує фрагментацію регіонального середовища та марність саудівської ставки на субрегіональну інтеграцію.

У ширшому загальнорегіональному форматі Саудівська Аравія приділяє особливу увагу відносинам з Ліваном та Єгиптом. Вони в першу чергу формуються фінансовими вливаннями, які Королівство надає цим державам. На відміну від минулих років, відтепер Ер-Ріяд більш прискіпливо ставиться до використання цих коштів, вимагаючи конкретної «вдячності». У випадку її відсутності надання допомоги може бути оперативно згорнуте [8, с. 146].

Ер-Ріяд прагне бачити Єгипет у своїй зоні впливу, своїм молодшим партнером. Спираючись на єгипетські військово-політичні ресурси, Королівство може створити серйозний бар'єр для шіїтської експансії. Саме це визначає характер єгипетського напряму саудівської зовнішньої політики. Саудівська еліта позитивно оцінила результати перевороту 2013 р. та повалення режиму «братів-мусульман». Вона вкладала в Єгипет понад 25 млрд дол. США, сподіваючись здобути підтримку нового режиму в Каїрі. Але останній сприйняв ці кошти як щось ординарне. Відсутність належної «подяки» з єгипетського боку була яскраво продемонстрована в 2016 р., коли офіційний Каїр підтримав російську резолюцію щодо ситуації в Сирії у Раді Безпеки ООН, хоча Ер-Ріяд виступав проти запропонованих формулювань. Це спричинило відповідну реакцію з боку Саудівської Аравії, яка призупинила поставки очищеної нафти до Єгипту, демонструючи, що відтепер допомога з боку Королівства має бути оплачена лояльністю [1]. Цей інцидент засвід-

чує зміну підходу Саудівської Аравії до застосування економічних інструментів у зовнішньополітичній сфері. Разом із «пряником» (яким у випадку Єгипту є фінансова допомога та пропозиції перспективних проектів на кшталт мосту через Тиранську протоку) Королівство сьогодні не забуває і про своєрідний «батіг».

Саудівська Аравія також продовжує тиснути на Ліван з метою ослаблення впливу Ірану та його проксі – руху «Хізбалла» – у цій державі. У 2016 р. саудівська влада відмовилась від попередньо узгодженого надання ліванським збройним силам допомоги в розмірі 3 млрд дол. США. Причиною стала загроза доступу до цих коштів проіранських сил, які глибоко інтегрувались у ліванські державні структури [8, с. 144]. Ще одним нагадуванням про саудівські інтереси стала Ліванська криза 2017 р., спричинена заявою прем'єр-міністра цієї держави С. Харірі про відставку, яку він зробив, перебуваючи в Ер-Ріяді. На думку влади Королівства, він недостатньо активно протидіяв посиленню проіранських угруповань у Лівані. Однак інцидент з відставкою Харірі не приніс політичних дивідендів Саудівській Аравії, скоріше, став прикладом ще однієї зовнішньополітичної невдачі. Після повернення до Бейрута політик відкликав свою заяву про відставку і продовжує очолювати ліванський уряд. Уся ситуація виглядала безпосереднім втручанням у внутрішні справи суверенної держави з боку Ер-Ріяду, що негативно вплинуло на його міжнародний імідж [3].

Своєрідні відносини склались у Саудівській Аравії з Ізраїлем. Королівство в офіційній риторичі дотримується традиційної солідарності з антиізраїльською боротьбою. Між країнами все ще не встановлені дипломатичні відносини. Проте спільність регіональних інтересів, які в першу чергу стосуються протидії зростаючому впливу Ірану на Близькому Сході, спричиняють активізацію секретних контактів між державами. Попри спростування в офіційних джерелах, офіційні Ер-Ріяд і Тель-Авів обмінюються розвідувальною інформацією щодо іранської загрози, провели низку таємних зустрічей на високому рівні упродовж останніх років [5].

Важливу роль для регіонального позиціонування Саудівської Аравії продовжують відігравати відносини із США. Попри радикальні відмінності в ідеології двох держав вони вже багато років залишаються стратегічними парт-

нерами [8, с. 143]. Незважаючи на передвиборчу критику такої позиції Вашингтона, Д. Трамп після приходу до влади не змінив ситуацію. На початку свого президенства він відвідав Ер-Ріяд, де затвердив масштабну угоду щодо експорту американського озброєння саудитам. У той же час Саудівська Аравія в останні роки активізує контакти з іншими глобальними гравцями, намагаючись диверсифікувати свою зовнішньополітичну діяльність.

Безпекова політика Саудівської Аравії та напрями вдосконалення військового потенціалу держави

Завершення ери американської гегемонії на Близькому Сході загрожує безпеці союзників США в регіоні, які до цього часу покладалися на підтримку Вашингтона у справі власного захисту. Саудівська Аравія намагається подолати цю загрозу за рахунок розбудови новітніх боездатних збройних сил, які відповідають викликам сучасності та мають можливості самостійно забезпечити як суверенітет Королівства, так і його інтереси в регіоні.

Важливе місце у справі підвищення власної обороноздатності займає диверсифікація каналів постачання озброєння. Спостерігається розвиток контактів з Російською Федерацією. Попри радикальні суперечки з низки важливих регіональних питань (насамперед Сирійського конфлікту) та російсько-іранське партнерство Москва стає перспективним альтернативним джерелом військових поставок до Саудівської Аравії. Наприклад, у жовтні 2017 р. офіційний Ер-Ріяд висловив заінтересованість у придбанні російських протиповітряних комплексів С-400 [13, с. 320]. Королівство також цікавиться розробками української та південноафриканської промисловості. Угоди про партнерство були підписані з Індонезією, Індією та Пакистаном. Також активізується співпраця з Республікою Корея та Китаєм [13, с. 321].

У той же час Сполучені Штати Америки залишаються пріоритетним постачальником озброєння до Королівства. Так, Саудівська влада узгодила з адміністрацією Б. Обама низку домовленостей щодо масштабних оборонних закупівель. Вони були підтвержені в рамках візиту до Ер-Ріяду президента США Д. Трампа в травні 2017 р. Анонсована вартість цих угод становить майже 110 млрд дол. США. Втім більшість конкретних ініціатив перебувають

на стадії укладання листів про наміри. Реалізація відповідних домовленостей можлива лише після офіційного узгодження Державним департаментом та Конгресом США [13, с. 320].

Паралельно Саудівська Аравія взяла курс на розбудову власної оборонної промисловості. Відповідна мета встановлена програмою «Бачення Саудівської Аравії 2030». У травні 2017 р. в країні було створено національну компанію (Військові галузі Саудівської Аравії), покликану монополізувати сфери розробки та виробництва військової продукції. Вона пов'язана з Фондом державних інвестицій, який очолює принц Мухаммед ібн Салман. У серпні 2017 р. було створено новий державний орган, відповідальний за оборонні закупівлі. Він також перебуває у сфері впливу наслідного принца [13, с. 321]. Таким чином, Ер-Ріяд орієнтується на своїх регіональних конкурентів – Туреччину та Іран, які вже давно намагаються перейти на самозабезпечення в цьому питанні. Однак значимо, що їхній приклад, а саме: тривалість процесу розвитку національного військово-промислового комплексу та неможливість досі здобути повну незалежність від закордонних партнерів, демонструє всю складність завдання, яке постало перед Королівством.

На сьогоднішній день на папері збройні сили Саудівської Аравії є потужними. Військові витрати держави досягають надзвичайно високих показників. Зокрема, у 2017 р. вони сягнули 76,7 млрд дол. США (третій показник у світі після Сполучених Штатів Америки та КНР). Це становить 11,3 % від ВВП (другий показник у світі) [13, с. 19]. Сухопутні, військово-повітряні та військово-морські сили держави переважно озброєні сучасною технікою американського, французького та британського виробництва.

Ер-Ріяд залишається послідовним опонентом розповсюдження ядерної зброї у світі, ратуючи за формування на Близькому Сході зони, вільної від ядерного озброєння. Таким чином Королівство прагне забезпечити роззброєння Ізраїлю та придушення прагнень Ірану в цій сфері. Проте упродовж останніх років сама Саудівська Аравія проявляє все більший інтерес до ядерних розробок – керівництво країни розглядає перспективу отримання такої зброї як адекватної відповіді на успішну реалізацію іранської ядерної програми [9, с. 25].

Загострення ситуації на Близькому Сході не дозволило Саудівській Аравії повністю завер-

шити трансформацію національних збройних сил перед тим, як вони були залучені до виконання практичних завдань. Ескалація конфлікту в Ємені призвела до військової інтервенції Королівства та його союзників, розпочатої в 2015 р. Ер-Ріяд виступив на боці законного президента країни А. Гаді, який був змушений покинути Ємен під тиском своїх опонентів – нестійкого альянсу хуситських повстанців та прибічників колишнього президента А. Салеха. Операція, в якій ключову роль відіграють сили Саудівської Аравії та ОАЕ, не досягла поставлених цілей і перетворилася на затяжну позиційну війну. Невідповідність військових витрат Саудівської Аравії досягнутим результатам формує імідж саудівських збройних сил як «паперового тигра» [5], але набутий у рамках Єменської кампанії досвід дозволяє оцінити рівень їхньої готовності до виконання бойових завдань та скорегувати напрями модернізації національного військового сектору.

Висновки

У цілому зовнішня політика Саудівської Аравії перебуває в стані трансформації та пристосування до умов нового – постамериканського – періоду історії Близького Сходу. Її основні вектори – захист територіальної цілісності держави (шляхом створення нової безпекової парадигми для оборони північних, південних кордонів та узбережжя, інвестицій у дослідження військової сфери); продовження антитерористичних зусиль у регіоні; підтримка стратегічних союзників; посилення центральної влади в Королівстві; протистояння поширенню зброї масового знищення в регіоні; удосконалення національного потенціалу протидії новітнім безпековим загрозам [12]. Стратегічне бачення держави формується з огляду на такі чинники: актуалізацію загрози з боку Ірану, яка безпосередньо ускладнює регіональне становище Саудівської Аравії; урахування невдач у справі збереження свого впливу в Сирії та Іраку; послаблення арабської єдності в субрегіоні Перської затоки, що відбулося в Катарській кризі; внутрішні виклики, які походять з амбітних планів модернізації держави та впливають на її зовнішньополітичну діяльність [5].

На практиці реалізація зовнішньої політики Саудівської Аравії супроводжується низкою прорахунків та поразок, які в короткостроковій перспективі підривають міжнародний ав-

торитет та імідж держави. Військова операція в Ємені спричинила масштабну гуманітарну кризу та викликала жваву критику з боку міжнародних правозахисних інституцій. Підтримка сирійських повстанців актуалізувала старі звинувачення в бік Ер-Ріада щодо спонсування ісламістів. Дії щодо Катару та Лівану світова громадськість сприймає як втручання у внутрішні справи інших держав, яке супроводжується неадекватним тиском та діями. Саудівській Аравії бракує досвіду й такту при здійсненні оперативних активних дій у міжнародному середовищі. Також проти неї працює імідж закритої консервативної теократичної країни, який в очах критиків перетворює її на загрозу західним ліберальним цінностям. У результаті сьогодні складається враження, що Королівство, не перебуваючи на піку своєї могутності, вдається до авантюричних дій, не притаманних традиційній дипломатії та здатних у подальшому ускладнити становище держави в регіоні.

Варто підкреслити, що сьогодні Королівство перебуває в надзвичайно важливій точці своєї історії. У ХХІ ст. країна зіткнулась з низкою загроз, на які неможливо було знайти адекватну відповідь, використовуючи виключно традиційні засоби саудівської дипломатії. Як наслідок, Ер-Ріад був змушений пристосовуватися до нових умов та вдався до перегляду своєї політики, звернувся до більш активних дій на регіональній арені. Відсутність досвіду в цій грі призводить до серії невдач. Це створює образ помилковості реалізованого курсу. Нині регіональне протистояння зайшло в таку фазу, що повернення до старих принципів зовнішньої політики, як пропонують деякі експерти, не зможе компенсувати Саудівській Аравії наявних втрат і відновити її позиції. Країна вже настільки втягнулася в боротьбу за домінування в регіоні, що відмова від актуального курсу буде сприйматися лише як поразка, наслідки якої будуть болючими та довготривалими. Відтак офіційний Ер-Ріад змушений продовжувати реалізацію свого нового активного курсу, здобуваючи досвід у відповідних справах та сподіваючись, що за підтримки наявних економічних ресурсів його вистачить для перемоги в регіональному конфлікті, в якому на карту поставлене майбутнє Близького Сходу.

Список використаних джерел

1. al-Shihabi Ali. Saudi Arabia's New Foreign Policy Doctrine [Електронний ресурс] // AlArabiya. – Режим

доступу: <http://english.alarabiya.net/en/views/news/middle-east/2017/12/15/Saudi-Arabia-s-new-foreign-policy-doctrine.html>

2. Berg W. van den. Saudi Arabia's Strategic Stalemate – What Next? / CRU Policy Brief. – 2017. – November. – 7 p.

3. Buchen S. Saudi Arabia's Foreign Policy: Catalogue of Political Failures [Електронний ресурс] // Qantara. – Режим доступу: <https://en.qantara.de/content/saudi-arabias-foreign-policy-catalogue-of-political-failures?nopaging=1>

4. Gause III F. G. Saudi Arabia in the New Middle East / Council on Foreign Relations Special Report. – 2011. – 64 p.

5. Guzansky Y. Saudi Foreign Policy: Change of Direction Required [Електронний ресурс] // INSS Insight. 2017. – No. 975. – September 26. – Режим доступу: <http://www.inss.org.il/publication/saudi-foreign-policy-change-direction-required/>

6. Kamrava M. Mediation and Saudi Foreign Policy // Orbis. – 2013. – No. 1 (57). – Pp. 1–19.

7. Косач Г. Г. Эволюция внешней политики Саудовской Аравии после «Арабской весны» // Вестник Нижегородского ун-та им. Н. И. Лобачевского. – 2015. – № 3. – С. 50–62.

8. Крючков И. В. Внешняя политика Саудовской Аравии на Ближнем Востоке в начале ХХІ века // Вестник Волгоград. гос. ун-та. Серия 4: История. Регионоведение. Международные отношения. – 2017. – Т. 22, № 3. – С. 142–149.

9. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Зовнішня політика України в умовах кризи міжнародного безпекового середовища. – К.: НІСД, 2015. – 100 с.

10. Субх М. А. Трансформаційні процеси в країнах Ради співробітництва арабських держав Затоки в умовах глобалізації (2001–2010 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02; Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України. – К., 2015. – 341 с.

11. Магеррамова Ю. Вплив релігійного чинника на формування зовнішньої політики Саудівської Аравії // Віче. – 2011. – № 10. – С. 15–16.

12. Магеррамова Ю. Концептуальні засади зовнішньої політики Королівства Саудівської Аравії [Електронний ресурс] // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». – 2017. – № 16. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3182/2857

13. The Military Balance 2018. – London: Routledge, 2018. – 520 p.

14. Saudi Arabia's Foreign Policy. Address of the His Royal Highness Turki Al Faisal bin Abdul Aziz Al Saud to the 22nd annual Arab – U. S. Policymakers Conference in Washington, D. C., on October 22, 2013 [Електронний ресурс] // Middle East Policy. – Vol. XX. – No. 4. – Режим доступу: <https://www.mepc.org/saudi-arabias-foreign-policy>

15. Saudi Vision 2030 [Електронний ресурс] / офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://vision2030.gov.sa/en/node>

16. I will return Saudi Arabia to moderate Islam, says

crown prince [Електронний ресурс] // The Guardian. – Режим доступу: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/24/i-will-return-saudi-arabia-moderate-islam-crown-prince>

References

1. al-Shihabi, Ali. (2017). Saudi Arabia's New Foreign Policy Doctrine. *AlArabiya. english.alarabiya.net*. Retrieved from <http://english.alarabiya.net/en/views/news/middle-east/2017/12/15/Saudi-Arabia-s-new-foreign-policy-doctrine.html> [in English].
2. Berg, W. van den. (2017). Saudi Arabia's Strategic Stalemate – What Next? *CRU Policy Brief*, 7 p. [in English].
3. Buchen, S. (2018). Saudi Arabia's Foreign Policy: Catalogue of Political Failures. *Qantara. en.qantara.de*. Retrieved from <https://en.qantara.de/content/saudi-arabias-foreign-policy-catalogue-of-political-failures?nopaging=1> [in English].
4. Gause III, F. G. (2011). Saudi Arabia in the New Middle East. *Council on Foreign Relations Special Report*, 64 p. [in English].
5. Guzansky, Y. (2017). Saudi Foreign Policy: Change of Direction Required. *INSS Insight*, 975. www.inss.org.il. Retrieved from <http://www.inss.org.il/publication/saudi-foreign-policy-change-direction-required/> [in English].
6. Kamrava, M. (2013). Mediation and Saudi Foreign Policy. *Orbis*, 1 (57), 1–19 [in English].
7. Kosach, G. G. (2015). Evoliuciia vneshnei politiki Saudovskoi Aravii posle «Arabskoi vesny» [Evolution of the Saudi Arabia's Foreign Policy after the Arab Spring]. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo – Bulletin of the N. I. Lobachevsky State University of Nizhny Novgorod*, 3, 50–62 [in Russian].
8. Kriuchkov, I. V. (2017). Vneshniaia politika Saudovskoi Aravii na Blizhnem Vostoke v nachale XXI veka [Saudi Arabia's Foreign Policy on the Middle East at the beginning of the XXI century]. *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija 4: Istorija. Regionovedenie. Mezhdunarodnyie otnosheniia – Bulletin of the Volgograd State University. Series 4: History. Region Studies. International Relations*, Vol. 22, No. 3, 142–149 [in Russian].
9. Parakhonskyi, B. O., & Yavorska, G. M. (2015). *Zovnishnia polityka Ukrainy v umovakh kryzy mizhnarodnoho bezpekovoho seredovyscha [Foreign Policy of Ukraine in the Conditions of the Crisis of the International Security Environment]*. Kyiv: NISS [in Ukrainian].
10. Subkh, M. A. (2015). Transformatsiini protsesy v krainakh Rady spivrobotnytstva arabskykh derzhav Zatoky v umovakh hlobalizatsii (2001–2010 rr.) [Transformation Processes in the Member-states of the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf under the Conditions of Globalization (2001–2010)]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Diplomatic Academy of Ukraine at the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine [in Ukrainian].
11. Mahierramova, Yu. (2011). Vplyv relihiinoho chynnyka na formuvannia zovnishnoi polityky Saudivskoi Aravii [Influence of the Religious Factor on the Formation of the Saudi Arabia's Foreign Policy]. *Viche – Veche*, 10, 15–16 [in Ukrainian].
12. Mahierramova, Yu. (2017). Kontseptualni zasady zovnishnoi polityky Korolivstva Saudivskoi Aravii [Conceptual Foundations of the Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia]. *Mizhnarodni vidnosyny. Seriya «Politychni nauky» – International Relations. Series "Political Science"*, 16. journals.iir.kiev.ua. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3182/2857 [in Ukrainian].
13. The Military Balance 2018. (2018). London: Routledge, 520 p. [in English].
14. Saudi Arabia's Foreign Policy. Address of the His Royal Highness Turki Al Faisal bin Abdul Aziz Al Saud to the 22nd annual Arab – U. S. Policymakers Conference in Washington, D. C., on October 22, 2013. *Middle East Policy*, Vol. XX, No. 4. (2013). www.mepc.org. Retrieved from <https://www.mepc.org/saudi-arabias-foreign-policy> [in English].
15. Officially site. Saudi Vision 2030. (n. d.). vision2030.gov.sa. Retrieved from <http://vision2030.gov.sa/en/node> [in English].
16. I will return Saudi Arabia to moderate Islam, says crown prince. *The Guardian*. (2017). www.theguardian.com/world/2017/oct/24/i-will-return-saudi-arabia-moderate-islam-crown-prince [in English].